עתיקות 72, התשע״ג

הפסיפס מהמבנה (כנסייה?) שנחשף בשוליים המזרחיים של תל שקמונה

אירה ברש

הפסיפס (איור 1) נתגלה באולם הצפוני של המבנה שנחשף בשוליים המזרחיים של תל שקמונה, קרוב לוודאי כנסייה (שטח D/E; L420; ר׳ טורגה ועד, כרך זה); גודלו 1.3 × 7.6 מ׳ ואבניו הן אבני גיר בצבעים לבן, שחור, תכלת, אדום וצהוב לגוניו. האבנים הונחו בצפיפות של 25–49 בדצמ״ר.[1]

איור 1. הפסיפס.

הפסיפס

השטיח המרכזי מוקף בכ־17 שורות לבנות, שזרועים בהן מעוינים שחורים, קטנים, של ארבע אבנים, אחד מהם השתמר בשלמותו. את השורות הלבנות תוחמת מסגרת שחורה משורה אחת של אבנים. הדגם הפנימי של המסגרת הוא כעין חבל מלופף, דו־כיווני (דגם B-13; Avi-Yonah 1933:138). כל גדיל בחבל מורכב מחמש שורות בצבעים שחור, צהוב בהיר מאוד וחום־צהוב על רקע לבן. בין המסגרת לשטיח מפרידים שורה של אבנים שחורות, חמש שורות של אבנים צהובות בהירות מאוד ושורה של אבנים לבנות.

דגם השטיח המרכזי הוא תשליב של עיגולים, היוצר כישורים אלכסוניים ורבועים קעורים, ובתוך האחרונים — ריבועים (דגם J-4; Avi-Yonah 1933:141). דגם התשליב מעומעם בצבעיו, ואילו המשטחים שבין הכישורים לריבועים מודגשים; כך נוצר דגם של צלבים מלטזיים זה לצד זה.

שרידים של שלושה צלבים (A–C) השתמרו בשורה המערבית. לצלבים דגם אחיד (מבחוץ פנימה): קו חיצון של ארבע שורות שחורות, פנימה לו — קו פנימי ברוחב של שורה אחת בצבע תכלת, מפנים להם משולש קעור שחור העשוי משורה אחת שחורה, שתי שורות צהובות בהירות מאוד, שורה אחת שחורה ופנים צהוב בהיר מאוד. בשורה המזרחית השתמרו שרידים של שני צלבים (D, E), שדגמיהם שונים זה מזה: את צלב D מקיפה מסגרת שחורה, ובתוכה שתי שורות צהובות־חומות, שתי שורות צהובות בהירות מאוד, שורה אחת שחורה, שלוש שורות צהובות בהירות, שורה אחת שחורה ושורה אחת אדומה ופנים צהוב בהיר; את צלב E מקיפה מסגרת שחורה ובתוכה שתי שורות חומות,

שלוש שורות צהובות בהירות, שורה שחורה, שלוש שורות צהובות בהירות, שורה שחורה ופנים צהוב בהיר.

בין הצלבים בשתי השורות שרדו ריבועים מעוטרים: שלושה בשורה המערבית (1–3), ארבעה בשורה המזרחית (4–7) ועוד שניים (8, 9) ששרדו חלקית. לריבועים מס׳ 1 ו־2 דגם אחיד: הצלבה ישרה של ניצנים אדומים והצלבה אלכסונית של פרחים; הדגם כולו יוצר מעין גלגל ניצנים ופרחים. במרכז ההצטלבות עיגול שחור, צהוב, נקודה שחורה ורקע לבן. לפרחים כותרת דמוית סהר: קו שחור המקיף סהר פנימי שחור, בין הסהר החיצון לפנימי שורת אבנים לבנות ואדומות, ובתוך הסהר הפנימי — רקע צהוב; עלי הכותרת בצורת משולש (קו מקיף שחור, רקע צהוב). בריבוע מס׳ 3 הדגם דומה, אך המרכז בתוך הניצנים צהוב ולעלי הכותרת צורת כישור שחור.

ריבוע מס׳ 4 מורכב מארבעה ריבועים קטנים, צהובים או אדומים, בדגם שחמט. בכל אחד מהם ריבוע פנימי בצבע צהוב בהיר מאוד התחום במסגרת שחורה. מוטיב דומה נמצא בכנסיות בסוריה מהמאה הו׳ לסה״נ (Donceel-Voute 1988:138–145, Pl. hors-text 8; 192–210, Pl. hors-text 11). הדגם בריבוע מס׳ 5 הוא של חבל מלופף (דגם I־4; Avi-Yonah 1933:140) על רקע צהוב בהיר. החבל מורכב מחמש שורות בצבעים שחור, צהוב בהיר, אדום, צהוב בהיר ושחור.

בתוך ריבוע מס׳ 6 מתואר מעגל בדגם שחמט חד־מרכזי בצבעים שחור וצהוב בהיר. במרכז יש עיגול שחור, עיגול צהוב בהיר ונקודה שחורה. בפינות, בין הריבוע למעגל יש משולשים אדומים. מוטיב דומה נמצא בכנסיות בסוריה מהמאות הד׳–הה׳ לסה״נ (Donceel-Voute 1988:133–138, Pl. hors-text 7; 359–372, Pl. hors-text 15). בריבוע מס׳ 7 מתואר דגם מעוינים בשורות אלכסוניות בצבעים שחור־לבן־שחור (דגם H-1; Avi-Yonah 1933:139), ומעוינים אדומים או צהובים כהים לסירוגין בדגם שחמט, ובמרכזם צלב בצבע צהוב בהיר.

מריבוע מס׳ 8 השתמרה רק הפינה הצפונית־המערבית. הריבוע מחולק לארבעה ריבועים קטנים, צהובים, באמצעות שלוש שורות אבנים בצבע שחור־לבן־שחור. בריבוע מס׳ 9 מתואר דגם שחמט (דגם G-1; Avi-Yonah 1933:139) בצבעים שחור וצהוב בהיר מאוד; כל ריבוע בדגם עשוי מארבע אבנים. מוטיב דומה נמצא בכנסיות בסוריה מהמחצית השנייה של המאה הו׳ לסה״נ (Donceel-Voute 1988:138–145, Pl. hors-text 8).

דיון

הדגם הבסיסי של תשליב עיגולים (דגם J-4; Avi-Yonah 1933:141) שכיח מתקופת בית הורדוס, למשל במצדה, ועד המאה הח׳ לסה״נ, למשל בח׳ירבת אל־מפג׳ר. בפסיפס משקמונה הדגמים הריבועיים תחומים בסרט בדגם ״זנב סנונית״ (Avi-Yonah 1967:61) בתוך כישורים אלכסוניים שנוצרו מהשתלבות העיגולים. דגם פסיפס זה אופייני לאמצע המאה הה׳ – אמצע המאה הו׳ לסה״נ (Vitto 1996:125–127). המרחבים בין הכישורים מודגשים כדי ליצור דגמים של צלב מלטזי.

המקבילות הקרובות ביותר לפסיפס משקמונה הן הפסיפס משבי ציון, המתוארך על סמך הכתובת המשולבת בו לשנת 486 לסה״נ (Avi-Yonah 1967:61, Pls. XXXIV–XXXVI[a]), והפסיפס מהכנסייה בחורבת כנס מהמאות הה׳–הו׳ לסה״נ (אביעם 1994: 154; אבשלום־גורני ואביעם תשנ״ה 22, איור 23).

דגמי פרחים או עלים בדגם גלגל מופיע גם בפסיפסים אחרים שנחשפו בשקמונה (אלגביש 1994: 111, איורים 85, 86), ואופייניים לצפון הארץ, ללבנון ולסוריה. שילובם של דגמים צמחיים והנדסיים מאפשר לייחס את פסיפסי שקמונה לאותם בעלי מלאכה ולאותה תקופה.

רצפת הפסיפס שייכת לשלב השלישי של המבנה בשטח D/E; על סמך הממצא הקרמי מהתשתית ומהמילוי שמתחתיה (L446, L445, L443) יש לתארכה לראשית המאה הז׳ לסה״נ.

הערה

[1] את הפסיפס צילם ניקי דוידוב, שגם עיבדו במחשב.

הפניות

אביעם מ׳ 1994. **הישוב הנוצרי בגליל המערבי בתקופה הביזנטית.** עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית. ירושלים.

אבשלום־גורני ד׳ ואביעם מ׳ תשנ״ה. חורבת כנס. **חדשות ארכיאולוגיות** קג:21–23.

אלגביש י׳ 1994. **שקמונה לחוף הכרמל.** תל אביב.

טורגה ח׳ ועד ע׳. כרך זה. מבנים משלהי התקופה הביזנטית בשוליים המזרחיים של תל שקמונה.

Avi-Yonah M. 1933. Mosaic Pavements in Palestine. *QDAP* 2:136–181.

Avi-Yonah M. 1967. The Mosaic Pavements. In M.W. Prauznitz. *Excavations at Shavei Zion*. Rome.

Donceel-Voute P. 1988. *Les pavements des eglises Byzantines de Syrie et de Liban*. Louvain-la-Neuve.

Vitto F. 1996. Byzantine Mosaics at Bet She‘arim. *‘Atiqot* 28:115–146.

THE MOSAIC FROM THE BUILDING (CHURCH?) ON THE EASTERN FRINGES OF TEL SHIQMONA

IRA BARASH

(PP. 143–145)

The mosaic that was discovered in the building, which was probably a church, in Area D/E (L420; Torge and 'Ad, this volume) was preserved across an area of 1.3 × 7.6 m (Fig. 1). The tesserae are limestone, occurring in shades of white, black, turquoise, red and yellow. The central carpet is surrounded by c. 17 white rows populated with small black rhombuses; the rows are enclosed within a frame consisting of a single black row. The pattern inside the frame is a sort of rope coiled in two directions.

The pattern of the central carpet is one of intertwined circles that form diagonal spindles and concave squares, with squares inside the latter. The colors in the pattern of intertwined circles are muted, whereas the colors of the surfaces between the spindles and the squares are accentuated, thus forming a motif of adjacent Maltese crosses. The remains of two rows of crosses were preserved from the pattern; three crosses (A–C) in the western row and two (D, E) in the eastern row. Squares decorated with different patterns appear between the crosses in the two rows, three of which were preserved in the western row (1–3) and six, in the eastern row (4–9).

The mosaic pavement is ascribed to the third phase of the building. Based on the ceramic finds that were recovered from the bedding and the fill below it, the mosaic should be dated to the beginning of the seventh century CE.

CAPTION TO ILLUSTRATION

Fig. 1. The mosaic.